

*Голубенко Н. І.,**кандидат філологічних наук,**докторантка кафедри германської і фіно-угорської філології  
Київського національного лінгвістичного університету*

## СТРАТЕГІЇ ЕКВІВАЛЕНТНОГО ВІДТВОРЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ МОДАЛЬНОСТІ В ІНТЕРСЕМІОТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

**Анотація.** У запропонованій статті визначено зміст поняття «стратегія перекладу» та окреслено основні принципи застосування цієї стратегії щодо відтворення синтаксичних засобів вираження модального художнього тексту в контексті інтерсеміотичного перекладу. Наголошено, що основними компонентами стратегії перекладу є певний набір методик, технік і прийомів перекладу, необхідних для досягнення адекватності будь-якого виду перекладу – письмового чи усного. З'ясовано засади використання тієї чи тієї стратегії перекладу, серед них: по-перше, щоб точно відтворити художній текст, перекладач повинен керуватися стратегією перекладу, поняттям, яке вчені розуміють досить широко: як концепцію перекладу взагалі чи концепцію перекладу конкретного тексту; по-друге, перекладацькі стратегії не можуть бути вдалими або невдалими, їх застосовують функціонально та динамічно залежно від жанру тексту, типу перекладу, способу перекладу, мети перекладу, особливостей цільової аудиторії, обраного методу.

Зауважено, що для досягнення своєї мети автор художнього тексту, послуговуючись різними мовними засобами, серед іншого й модальними, що містять у своїй семантиці відтінок, необхідний для вираження особистісного ставлення й суб'єктивної оцінки, намагається сформулювати певний образ та переконати читача у правомірності такого сприйняття. Модальні синтаксичні засоби розкривають передавану автором інформацію у формі міркувань і суджень щодо описуваної проблеми або ситуації. Наголошено, що саме синтаксичний рівень дає змогу авторові імпліцитно виразити яскраву авторську оцінку, показати своє ставлення до висловлювання та дійсності в цілому.

Узагальнено, що такий підхід до розгляду модальності тексту як письмового, так і екранізованого тісно пов'язаний з текстовим, культурологічним та прагматичним аспектами, адже під час перекладу важливості набувають індивідуальні та етнокультурні особливості концептуальних систем автора, мовця та перекладача. У такому разі необхідно забезпечити належне розуміння реципієнтами перекладеного тексту в іншу знакову систему і водночас зберегти інокультурні елементи.

**Ключові слова:** модальність тексту, синтаксичні засоби модальності, перекладацькі стратегії, прагматика тексту, інтерсеміотичний переклад.

**Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду.** Проблема передачі модальності художнього тексту в перекладі залишається у суспільстві актуальною у зв'язку з процесом глобалізації та всевітньої соціальної інтеграції, де основним методом взаємовідносин виступає спілкування.

Одним із ключових елементів спілкування є сприйняття та розуміння комуніканта, яке визначається зазвичай ставленням того, хто говорить або слухає до висловлюваного, ставленням висловлювання до реальності, впливом мовця на співрозмовника та іншими факторами, які ми вивчаємо як категорію модальності. Що більш, модус мови, або категорія модальності, вимагає комплексного підходу до дослідження в комунікації, залучаючи напрацювання різних наук, таких як лінгвістика, порівняльно-типологічне мовознавство, теорія та практика перекладу, психологія та культурологія, філософія тощо.

Актуальність проблеми у запропонованій статті визначається, з одного боку, тим, що модальність є важливою категорією дослідження, яка передає ставлення мовця до змісту висловлювання і того, як висловлювання стосується реальності/іреальності. З другого боку, це вимагає подальшого розгляду модальності та її підтипів, зв'язку логічної та мовної модальностей. З появою у лінгвістиці великої кількості досліджень з позиції когнітивної лінгвістики, культурології, етно-психолінгвістики, психолінгвістики, міжкультурного спілкування, що вивчає взаємозв'язок мови, мислення і свідомості, мовлення людини потрапляє у фокус дослідницької уваги через розумово-психологічні процеси, що відображають ставлення до зовнішнього світу і безпосередньо своєю функціональністю пов'язані з модальністю.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На сучасному етапі поняття «стратегія перекладу» розробляється такими теоретиками та практиками перекладу, як М. Ледерер та Д. Селескович, С. Басснет, Х. Крігс, Ю. Гольц-Ментгарі. Однак доводиться визнати, що теоретичні обґрунтування поняття перекладацької стратегії досить розмиті, більшість дослідників у галузі перекладознавства сходяться на думці, що термін «стратегія перекладу» належить до найбагатозначніших понять.

Питання інтерсеміотичного перекладу, яке раніше досліджували такі лінгвісти, як Д. Агіар і Дж. Кейрош, Б. Беннет, М. Кемпбелл і Р. Відал, Б. Моссоп, А. Парлог, Ф. Вітуччі та інші світові дослідники, потребує подальшого розгляду, адже необхідно звернути особливу увагу не тільки на мовні та культурні розбіжності у межах двох і більше семіотичних систем, а й на збереження особистісного ставлення до дійсності, що виражається за допомогою різних модальних значень. Дослідженню категорії модальності, основних засобів її вираження у мові присвячені численні наукові праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців та перекладознавців, зокрема І. Корунця, А. Кратцера, М. Мірченка, В. Овсяннікова, Я. Рецкера, Е. Свон-

сона та інших. Однак дослідники значну увагу зосереджували на способах відтворення засобів вираження модальності на мовних рівнях, а саме семантики модальних дієслів, модальних слів, тому питання особливостей передачі синтаксичних засобів вираження категорії модальності в аспекті інтерсеміотичного перекладу залишається маловивченим і актуальним у сучасному комунікаційному світі.

**Формулювання мети і завдань статті.** Мета запропонованої розвідки полягає у розгляді базисних характеристик застосування перекладацьких стратегій у передачі синтаксичних засобів вираження модальності в інтерсеміотичному перекладі. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати когнітивно-дискурсивні та прагматичні особливості функціонування синтаксичних засобів, що експлікують модальність; 2) розглянути особливості інтерсеміотичного перекладу, результатом якого є полікодові (мультимодальні, креолізовані) тексти; 3) визначити, які стратегії застосовуються для еквівалентного відтворення синтаксичних засобів модальності тексту в інтерсеміотичному перекладі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У сучасних мовознавчих студіях існує безліч точок зору щодо тлумачення категорії модальності, однак відсутня невизначеність цього поняття у перекладознавчій літературі, що вимагає детального опису та розгляду інтерсеміотичного перекладу в сучасному мультикультурному світі. Завданням інтерсеміотичного перекладу є перекодування, переклад образів, створених в одній знаковій системі, в образи іншої системи. Якщо одиницями міжмовного перекладу є слова, словосполучення, речення та тексти, то одиницями інтерсеміотичного перекладу є знаки, зображення, аудіовізуальні ряди та тексти вторинних моделюючих систем.

Наслідком багатогранного вивчення категорії модальності є формування широкого семантичного поля, межі якого досить розпливчасті, оскільки це явище розглядається з різних точок зору. Перша впливає з позиції традиційних уявлень про логічну модальність, предметом вивчення якої є різні типи суджень, а друга – з комунікативно-прагматичної позиції, яка постулює, що модальність є всеосяжною категорією, що характеризує ставлення мовця до змісту. Через різноманітність поглядів у численних лінгвістичних працях на проблему визначення категорії модальності та необмежену кількість спроб зрозуміти, які відношення до дійсності можна вважати модальними, розгляд цієї категорії з позицій інтерсеміотичного перекладу заслуговує особливої уваги.

Що більш, у межах інтерсеміотичного перекладу текст постає складною структурою, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних і паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам. Процес інтерсеміотичного перекладу полягає в зміні знакових (семіотичних) систем: до прикладу, кілька абзаців словесного тексту, що описують внутрішнє ставлення або думки будь-якого персонажа, можна передати одним зображенням, і глядач може зрозуміти стан мовця. Внутрішньомовний переклад може означати не тільки перекодування тексту з одного функціонального стилю в інший, а й узагальнення та адаптацію. Вона ускладнюється тим, що існує набір кількох процесів, наприклад: адаптація тексту для нової цільової аудиторії, конспект, потреба в якому диктується набором лексичних, граматичних і синтаксичних особливостей рециєнта.

Р. Якобсон вважає, що будь-який переклад є семіотичним процесом, що він здійснюється на трьох рівнях – внутрішньомовному, міжмовному та між(інтер)семіотичному [1, с. 231]. На додаток до концепції інтерсеміотичного перекладу, згаданої вище, внутрішньомовний переклад визначається як «периформування» в одному мовному коді, а міжмовний переклад розуміється як фактичний переклад між різними мовами [2, с. 233]. Хоча сучасна наука намагалася змінити, переформулювати чи доповнити ці категорії, встановлені Р. Якобсоном, окреслена ним диференціація окреслених вище видів перекладу все ж може стати базисною практичною основою для перекладу художнього твору, удосконалення процесу створення значення та підкреслення специфіки передачі модальності усього художнього тексту.

Що більш, сьогодні поняття інтерсеміотичного перекладу трактується ученими ширше: про нього можна говорити, коли одна і та ж форма змісту «перекладається» в одну або кілька інших семіотичних систем з різними субстанціями. Ідея інтерсеміотичного перекладу ґрунтується на розумінні перекладаності як однієї із фундаментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, своєю чергою, передують інтерпретація, що супроводжується трансформацією [3, с. 81]. З філософської точки зору переклад є засобом розуміння культур, тому декодування та інтерпретація тексту будь-якого семіотичного характеру базується на сітці читання, основою якої є соціокультурна картина світу суб'єкта, що обирає факти для інтерпретації тексту. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перетворюється на кінотекст, який є синкретичною (що складається з елементів багатьох різнорідних семіотичних систем) полі- або мультисеміотичною системою, що поєднує різні знакові системи, семіотичні засоби в одну взаємопов'язану єдність і коди [4, с. 43].

Оскільки модальність вважається також категорією комунікативного синтаксису, що позначає ряд слів, які наповнюють модальність повідомлення змістом, наприклад можливості, достовірності, необхідності, гіпотетичності тощо, тому вона виражається на різних рівнях мови: морфологічний, лексичний, синтаксичний, фонологічний [5, с. 74].

Е. Честерман стверджує, що «текст не отримає читачів, не зможе «жити» за межами культури його створення, якщо йому не буде надано переклад. Кроскультурне, міжнародне існування тексту залежить від його перекладу» [6, с. 102 «Тут і далі переклад власний»]. У такому ракурсі можна наголосити, що переклади надають інформацію та комунікацію за межами оригінального тексту та за межами оригінального автора крізь простір і час. Теорія функціонального підходу К. Норда стверджує, що під час перекладу важливо враховувати цільову аудиторію та контекст як основні моменти здійснення перекладацької діяльності. Вихідний текст повинен виступати допоміжним матеріалом для розробки продукту перекладу, але перекладений текст не обов'язково має відображати «ідентичне зображення» тексту. Ця позиція передбачає, що перекладачеві доцільно мати чітке уявлення про що йдеться, яка мета повідомлення та для якої аудиторії представлений відповідний текст [7, с. 98].

Такою настановою є набір стратегій перекладу, структуру яких розробив англійський лінгвіст і перекладознавець Е. Честерман [8]. Його ідеї чітко окреслені у відповідності з пунктами, представленими в нордійському функціоналістичному підході і полягають у тому, що обидва теоретики

бачать важливість тексту перекладу без орієнтації на цільовий текст.

Дж. Гольц-Менттарі припускає функціоналістичний підхід до перекладу, підкреслюючи, що лінгвіст уникає використання терміну «переклад» з метою уникнення традиційних концепцій і невідображених очікувань, пов'язаних зі словом [9, с. 17]. Отже, для Дж. Гольц-Менттарі «переклад» – це «міжкультурне співробітництво» – процес здійснення певного виду перекладу повідомлення, координуючи дії і комунікативне співробітництво. Відповідно для ученого переклад – це більше, ніж термін, який потрібно визначити, це процес, який використовується для досягнення певної мети – прагматичної.

Так, Е. Честерман налічує ряд термінів, які використовуються більш-менш синонімічними дослідниками перекладу [10, с. 12–13]. Окрім поняття стратегії, у перекладознавчій термінології побутують такі назви, як операція, процедура, техніка, зміна, тип рішення, зсув, метод. Що більш, на додаток до цієї термінологічної плутанини, лінгвіст також виокремлює чотирикратно семантичну двозначність цього поняття [11, с. 13]:

1. Процес проти результату: Е. Честерман [12, с. 14] зауважує, що назви, які вказують на окремі стратегії (наприклад, вилучення, додавання, пояснення) є номіналізаціями дієслів, що можуть пояснити, чому стратегії іноді сприймаються як процеси, а іноді як результати цих процесів.

2. Когнітивне проти лінгвістичного: паралельна двозначність цього явища, що полягає у тому, чи варто розглядати стратегії як когнітивні явища, що знаходяться у свідомості перекладача, чи як мовні явища текстового матеріалу [13, с. 14–15].

3. Вирішення проблем проти рутини: третя неясність стосується питання про те, коли і в якій мірі застосовуються стратегії. Відповідно до однієї точки зору, стратегії пов'язані з вирішенням проблем, і їх слід розглядати як інструменти, які застосовуються лише тоді, коли перекладач стикається з проблемами і не може діяти в рутинній манері [14, с. 15]. Протилежна точка зору прямо не сформульована, але, згідно з власної типології стратегій Е. Честермана [15], його неявна позиція полягає у тому, що стратегії є невід'ємною частиною перекладу як такого, що означає, що будь-який фрагмент перекладу, незалежно від його розміру, ґрунтується на стратегіях, навіть якщо він є продуктом рутинних і несвідомих процедур з боку перекладача.

4. Глобальне проти локального [16, с. 15]: слід також розрізняти рівень, на якому застосовуються стратегії. Глобальні стратегії відносяться до загального плану або дії перекладача, тоді як локальні – це ті, що застосовуються «всередині» тексту, пов'язаного з маніпулюванням окремими словами, фразами та реченнями.

5. Нарешті, слід зазначити, що у своїй основній праці з теорії перекладу «Меми перекладу» Е. Честерман вказує на необхідне розмежування між стратегіями розуміння та виробництва, причому перша становить аналіз джерела перекладачем тексту, а останні є лінгвістичними операціями, результатом яких є цільовий перекладний текст.

Отже, дослідник представляє евристичну класифікацію стратегій, а також деякі цілі перекладу, які є: (1) інтерпретативно-комунікативними (смысловий переклад); (2) буквальный (лінгвістична транскодифікація); (3) вільний (модифікація семіотичних та комунікативних категорій); і (4) філологічний (академічний або критичний переклад) [17, с. 99]. Відповідно,

таксономія стратегій Е. Честермана представлена трьома підтипами у таблиці 1.

Таблиця 1

### Стратегії перекладу Е. Честермана

Синтаксичні стратегії	Семантичні стратегії	Прагматичні стратегії
Дослівний переклад	Синонімія	Культурна фільтрація
Калькування	Антонімія	Зміна виразності
Транспозиція	Гіпонімія	Інформаційна зміна
Зміна одиниці повідомлення	Обернено-протилежний	Зміна міжособистісного спілкування
Зміна структури фрази	Зміна абстракції	Зміна ілокуції
Зміна структури пропозиції	Зміна дистрибуції	Зміна когерентності
Зміна структури речення	Зміна акценту	Частковий переклад
Зміна когезії	Парафраза	Зміна видимого
Зміна рівня	Зміна тропу	Постредагування
Зміна схеми	Інша семантична зміна	Інші прагматичні зміни

Отже, для еквівалентного відтворення синтаксичних засобів реалізації модальності, що виступають ефективним засобом впливу на виконання комунікативних цілей та виражають авторську оцінку, доцільно застосовувати синтаксичні та прагматичні перекладацькі стратегії.

### Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямі.

Отже, у перекладацькій площині такий аспект не можливо адекватно передати, не враховуючи стратегію перекладу, що відіграє одну з ключових ролей у теорії та практиці перекладу. По-перше, визначення стратегії перекладу необхідне на етапі навчання перекладу, це дозволяє структурувати теоретичні знання про переклад, корелювати їх із практичними навичками та планувати процес перекладу. По-друге, на наш погляд, обрана стратегія перекладу впливає на якість перекладу, оскільки саме на етапі аналізу тексту оригіналу, планування майбутньої перекладацької діяльності перекладач багато в чому визначає якість майбутнього перекладу.

### Література:

- Jakobson R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. in Brower, (ed.), *On Translation*, Cambridge, MA : Harvard University Press, 232–239.
- Jakobson R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. in Brower, (ed.), *On Translation*, Cambridge, MA : Harvard University Press, 232–239.
- Mossop B. (2019). Intersemiotic translating: time for a rethink? *Translation and Interpreting Studies*, 14 (1). 75–94.
- Pärlog A. C. (2019). Intersemiotic translation: literary and linguistic multimodality. London : Palgrave Macmillan, 85.
- Lebedeva I. S., & Orlova S. N. (2019). Semantics and pragmatics of the double modal 'might could'. *Training, Language and Culture*, № 3 (2). 71–84.
- Chesterman A. (1997). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam : John Benjamins, 87–116.
- Nord C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functional Approaches Explained*. Manchester : St. Jerome. 159.
- Chesterman A. (1997). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam : John Benjamins, 87–116.
- Holz-Mänttari J. (1984). *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki : Suomalainen Tiedekatemia. 226.
- Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. *Synapse* 5, 1–17.

11. Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. Synapse 5, 1–17.
12. Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. Synapse 5, 1–17.
13. Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. Synapse 5, 1–17.
14. Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. Synapse 5, 1–17.
15. Chesterman A. (1997). Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam : John Benjamins, 87–116.
16. Chesterman A. (2000). 'Memetics and Translation Strategies'. Synapse 5, 1–17.
17. Chesterman A. (1997). Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam : John Benjamins, 87–116.

**Holubenko N. Strategies of equivalent reproduction of syntactic means of modality in intersemiotic translation**

**Summary.** The article discusses the meaning of the concept of “translation strategy” and the basic principles of its application for the reproduction of syntactic means of expression of modality of a literary text from the perspective of intersemiotic translation. The main components of the translation strategy are a set of methods, techniques and methods of translation necessary to achieve the adequacy of any type of translation – written or oral. First, in order to adequately reproduce a literary text, the translator must be guided by the strategy of translation, a concept that is widely understood by scholars, that is as the concept of translation in general or the concept of translation

of a particular text. Second, translation strategies cannot be successful or unsuccessful, they are used functionally and dynamically in terms of text genre, type of translation, method of translation, purpose of translation, features of the target audience, and the chosen method.

To achieve the main goal, the author of an artistic text, using various syntactic means, including modal ones, which contain in their semantics the shade of necessity to express personal attitude and subjective evaluation, trying to form a certain image and convince the reader of the legitimacy of such perception. Modal syntactic tools reveal information that the author displays in the form of reasoning and expression of judgments about the problem or situation being described. It is emphasized that the syntactic level allows the author to implicitly express a clear manifestation of the author's assessment, trying to show their attitude to the statement and reality in general.

This approach to considering the modality of the text, both written and screened, is closely related to the textual, cultural and pragmatic aspects, as individual and ethnocultural features of the author's, speaker's and translator's conceptual systems become important during translation. In this case, it is necessary to ensure that the recipients have a proper understanding of the translated text into another sign system, and on the other hand, to preserve inocultural elements.

**Key words:** modality of the text, syntactical means of expressing modality, translation strategies, pragmatics of a text, intersemiotic translation.